

УДК 811.111

ЗАСОБИ ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Висоцька Г.В., к. філол. н., доцент,
завідувач кафедри перекладу
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті проаналізовані засоби, що об'єктивізують заперечення у сучасній англійській мові. Автор визначає заперечення як універсальну категорію та встановлює мовні засоби, які репрезентують семантику заперечення на різних рівнях.

Ключові слова: універсальна категорія, заперечення, об'єктивізація, мовні засоби, семантика.

В статье проанализированы средства объективизации отрицания в современном английском языке. Автор определяет отрицание как универсальную категорию и устанавливает языковые средства её репрезентации на разных уровнях языка.

Ключевые слова: универсальная категория, отрицание, объективизация, языковые средства, семантика.

Vysotska G.V. LINGUAL DEVICES OF NEGATION OBJECTIVIZATION IN MODERN ENGLISH

The article is devoted to the analyses of the devices expressing the category of negation in the modern English language. Negation is lexical-grammatical category which has the meaning of absence of connection between certain objects of reality. The author finds out the backgrounds of negation as universal meaningful category and establish various devices that represent this semantics. Negation as lingual universal acquires its realization in the variety of language devices of different levels. Component, definitional and structural-grammar analysis of ways and means of expressing negation in modern English revealed that categorical meaning of negation was expressed by special, component, direct and indirect means of expression, different in level and numerous in quantities. At the same time, we found out that only some of units, expressing the category of negation possessed all signs, required for explication of categorical meaning of negation. Others may have additional signs, not typical for negation. It may be separate lexical units, possessing characteristics of semantic structure or occasional and set word combinations and syntax constructions. As it was found out the investigated units, may express other semantic categories, beside negation, particularly, subjectivity, time, space, category of animated/not in animated objects, modality, and intensity, and also a series of logical-sense relations that in semantics prevail over negation. We also found cases with implicit expression of negation.

Key words: universal meaningful category, negation, objectivization, lingual devices, semantics.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні студії характеризуються посиленням уваги до вивчення категоріального та функціонально-комунікативного аспекту мовних одиниць. Необхідно зазначити неминущий інтерес лінгвістів до вивчення категорії заперечення як однієї з універсальних мовних категорій, що має значний арсенал засобів вираження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія досліджень категорії заперечення починається у працях Празької лінгвістичної школи, дослідженнях у рамках функціонально-генеративної граматики Сгалла, функціонального синтаксису Куно, у системній функціональній граматиці Брескампа та інших представників зарубіжної функціональної лінгвістики [2, с. 78].

Це питання у різних його формах розглядається також у дослідженнях сучасних як іноземних, так і вітчизняних лінгвістів, таких, наприклад, як L. Haegeman [12], L. Horn [13], J. Jacobs [14], А. Паславська [7], Н. Г. Озерова

[6], А. В. Бондарко [2], В. І. Карасик [3] та інших.

З точки зору функціонального підходу, заперечення – одна зі смислових категорій, що властива всім мовам світу, що реалізується системою мовних засобів різних рівнів.

Синтезувати досягнення системно-структурних, логіко-понятійних та функціонально-семантичних досліджень мовних семантичних категорій дозволяє польовий підхід, у рамках якого система мови розглядається як відбиття функціонального принципу [10, с. 206].

У рамках когнітивно-орієнтованого підходу до аналізу кореляцій понятійних категорій з мовними одиницями і структурами розроблено декілька концепцій і сформульовано ряд принципів, які мають безпосереднє відношення до вивчення механізмів формування і категоріальної орієнтації значень.

Сьогодні вже ніхто не заперечує той факт, що розбіжності між мовними способами і засобами вираження категоріальних значень,

у тому числі – категорії заперечення, певним чином пов'язано з процесами і механізмами категоризації знань. Однак питання про своєрідність цих засобів і способів у різних мовах все ще повністю не досліджене.

Постановка завдання. Виходячи з вище викладеного, метою даної статті стала систематизація мовних одиниць, що містять семантику заперечення у сучасній англійській мові. При проведенні аналізу ми виходили з припущення про те, що заперечення у сучасній англійській мові являє собою категорію, що має польову структуру

Актуальність роботи зумовлена наявними у сучасній лінгвістиці загальними тенденціями до вивчення мовних категорій як універсальї, універсальним характером категорії заперечення, що визначає необхідність системного аналізу засобів її об'єктивізації на різних рівнях сучасної англійської мови.

Об'єктом дослідження виступає заперечення як функціонально-семантична мовна категорія, а предметом – засоби її актуалізації на різних рівнях сучасної англійської мови

Виклад основного матеріалу дослідження. Корпус засобів вираження заперечення на морфологічному рівні у сучасній англійській мові визначається насамперед наявністю досить значного набору заперечних префіксальних і суфіксальних морфем:

- заперечний префікс *un-* (та його аломорфи *ab-, in-, il-, ir-, im*), *non-, dis-, mis*;
- заперечний суфікс *-less*;
- заперечна частка *not*;
- заперечний предикативний індекс *no*.

За допомогою заперечних префіксів і суфіксів в англійській мові утворюються слова різних частин мови: іменники, прикметники, прислівники, дієслова, займенники, прийменники, сполучники. Найбільшою продуктивністю характеризується префікс *un-* (та його аломорфи *ab-, in-, il-, ir-, im*).

Формальним критерієм виділення лексичних засобів, що виражають заперечення, є наявність відповідної ознаки у словникових дефініціях. Аналіз словникових дефініцій свідчить, що для вираження заперечення у сучасній англійській мові використовується значна кількість одиниць, що відносяться до різних лексико-граматичних класів.

Основними лексико-граматичними засобами вираження заперечення є:

- слово *no*;
- заперечні займенники *nobody, no one, none, nothing, neither*;
- заперечний прикметник *needless*;

- заперечні прислівники *never, nowhere*;
- заперечні сполучники *unless, not only ... but, if not ... then, not that ... but, whether or not, nor, neither ... nor*;
- заперечні прийменники *without, despite, nonetheless*.

Найбільш рекурентними з них виявилися заперечний прислівник *never*; заперечні займенники *nobody, no one, nothing*, заперечні сполучники *not only ... but, if not ... then, not that ... but, neither ... nor*.

На лексичному рівні дроблення заперечення як мовної категорії виражається у тому, що навколо слів, що мають різні лексичні та лексико-граматичні значення, утворюються синонімічні і гіпер-гіпонімічні угруповання.

Такі угруповання утворює лексика зі значенням негативної оцінки, протинаправленості, реверсності, ліквідації, привативності та ін. Так, наприклад, значення заперечення, виражене у слові *negate*, є загальним (родовим) для групи слів-синонімів *negate – nullify – repeal – retract – neutralize* [16, V. 2, p. 269-270].

Поряд зі спільним компонентом значення заперечення в їх семантиці можна виокремити декілька наступних індивідуалізуючих значень:

- *negate – deny* – відмовляти;
- *nullify – make null and void* – признавати документ недійсним;
- *repeal – revoke* – скасовувати;
- *retract – move back or in* – відмовлятися від обіцянки, відступати;
- *neutralize – exempt or exclude from hostilities* – нейтралізувати, звільняти від ворожих дій [16, V. 2, p. 270].

Заперечення виражають і так звані приховані привативи, значення яких включає заперечення як складову, при цьому його формальні показники відсутні. До прихованих привативів можна віднести деякі прислівники, іменники і прикметники, наприклад: *many, all (not one)', majority (not minority)', young (not old) ma in*.

Розподіл значення заперечення на складові може бути виявлено за допомогою аналізу значень деяких словосполучень.

Заперечні одиниці *no* і *not* у поєднанні з іменником або іменною фразою виражають повну відсутність предметів, ознак або ситуацій, що заперечуються, наприклад: *no politician, no school, no secret, no access, no choice, no doubt, no honours, no humanity, no incentive, no matter, no mood, no way, no objection, no suggestion, no need, no rule, no thoughts, no desire, no plans,*

no industry standard, no sense of responsibility, no/not a chance, not new, not a man etc.

Такі словосполучення широко використовуються в англomовному письмовому мовленні, наприклад:

There is no doubt that Mr Obama and his surrogates have succeeded in raising doubts about Mrs Clinton [17];

But no resolution looks pretty [18].

No може використовуватися як відповідний маркер у заперечних судженнях, як негативна відповідь на попередню діалогічну репліку або при передачі прямої мови, наприклад: *President Trump said no several times [18].*

Актуалізація семантичної категорії заперечення може також виявлятися на рівні речення. Так, при зіставленні ознак одного порядку, що характеризують різні предмети виражається несумісність, наприклад: *Wooden is not golden.*

Значення відсутності тієї чи іншої ознаки виявляється при зіставленні різнопорядкових ознак предметів або явищ у заперечних реченнях, наприклад: *Astrology is not a science.*

При зіставленні предметів, понять або явищ одного порядку у заперечних реченнях можуть виражатися наступні відтінки заперечення:

– розбіжності, наприклад: *It can – but it need not [18];*

– відсутність, несумісність, контраст, наприклад:

There is not one law for the rich and for the poor [17];

It's hard to invest in people who haven't invested in themselves [18];

His story illustrates not how easy it is to start a company in Japan, but how difficult [17].

Питання про значення заперечення як мовної категорії зазвичай розглядається у тісному зв'язку з питанням про стверджувальне значення, а вивчення значень окремих одиниць мови, що містять семантику заперечення, спирається на поняття протилежності; тим самим категорія заперечення перетинається з категорією контрасту, а одиниці мови, що контрастують між собою розглядаються як антоніми.

Треба зазначити, що питання варіативності мовних способів і засобів вираження категорії заперечення на тепер до кінця не вирішено.

Так, В. І. Карасик розглядає заперечення як словотворчу категорію [3, с. 102]. Випадки, коли заперечення відповідає значенню слова у цілому, він називає спеціальним запереченням, а коли заперечення виражає лише

один із семантичних компонентів слова – компонентним.

До спеціальних засобів вираження заперечення в англійській мові автор відносить слово по і частку *not*. При цьому дослідник зауважує, що для більшості лексичних одиниць значення заперечення є компонентним.

У цілому результати компонентного аналізу семантичної структури лексичних одиниць, що виражають заперечення, дозволяють визначити їх зміст як сукупність семантичних складових, що групуються навколо головного значення, та підтверджують розроблений Е. Курилович механізм утворення багатозначності [5].

Термін багатозначність, який використовується у компонентному аналізі лексики, вказує на наявність в одиниці, що досліджується одного головного і декількох другорядних компонентів значення. Для підтвердження багатозначності слів зазвичай використовуються результати дистрибутивного аналізу. Так, як правило, мовна одиниця визнається багатозначною, якщо вона реалізує різні відтінки значення у різних контекстах.

Значення заперечення в англійській мові може виражатися як моносемними, так і полісемними (однозначними і багатозначними) лексичними одиницями. Так, слово *no*, яке являє собою заперечення у «чистому» вигляді, є моносемним. Однозначними засобами кодування семантики заперечення є слова *none*, *nothing*.

Можливість вираження заперечення багатозначними словами можна проілюструвати проаналізувавши лексико-семантичну варіативність слова *negative*, яке має наступні значення:

– *involving a refusal; negative;*

– *lacking positive qualities [16, V. 2, p. 67].*

При цьому перший лексико-семантичний варіант реалізує значення відмови, а другий – негативної оцінки (негативного ставлення). Крім того, ці компоненти значення слова *negative* мають різну дистрибуцію. Багатозначність даної одиниці, як вказує Ю. Д. Апресян, проявляється і у тому, що у певних умовах є можливість виникнення її неоднозначності [1, с. 180-187].

Найбільш яскравим прикладом подібної неоднозначності є прийом *експресивізації* мови – каламбур, який підтверджує можливість одночасної реалізації двох різних значень у межах одного слова [8].

На відміну від каламбуру, який будується на зіткненні і протидії різних значень одного

слова, некаламбурне поєднання різних значень їх об'єднує. Так, негативне значення у словах *negate*, *negative* і *negation* поєднуються з ознакою, що іменує або характеризує певні комунікативні дії:

negate = *nullify*; *syn. Repel, retract, neutralize, cancel*;

negative = *opposite of affirmative, indicating no or not; refusing, saving or mean ing "no"*;

negation = *expressing the absence of any positive character; that stops, hinders or makes powerless* [16, V. 2, p. 60].

Значення заперечення у таких словах, як *never*, *nothing*, *nobody*, *no one*, *nowhere* є компонентним і також поєднуються зі значеннями часу, місця і предметності.

Ознака негативності міститься також в значенні прикметника *vain* – *without use, value, meaning or result* і прислівника *in vain* – *without the desired result* [16, V. 2, p. 445].

Об'єднання у цих словах двох різних, але не виключаючих один одного значень, не створює ніякого спеціального ефекту.

Вивчення семантичної структури слів, що містять семантичну ознаку заперечення, дозволяє дійти висновку, що вираження заперечення у поєднанні з іншими значеннями можна виявити в словах різних лексико-семантичних і лексико-граматичних груп. До них відносяться слова різних лексико-семантичних груп, у значенні яких ознака заперечення не є родовою:

– слова зі значенням негативної оцінки ознак та якостей живих істот і неживих предметів, наприклад: *mad*, *nuts*, *lunatic*, *abnormal*, *unnatural*, *illegal*, *unsatisfactory*;

– слова зі значенням протинаправленої дії, усунення або ліквідації певного предмета, наприклад: *annihilate*, *avert*, *destroy*, *deny*, *deprive*, *liquidate*, *suspend*, *reject*, *repeal*, *retract*, *refuse*;

– слова зі значенням відсутності тієї чи іншої ознаки, усунення колишньої і наявності нової якості предмета, наприклад: *abstain*, *be absent*, *discharge*, *exclude*, *exempt*, *exile*, *exonerate*, *exorcize*, *miss*, *steal* та ін.

Аналогічним чином семантика заперечення виражена у прийменниках, що поєднують значення заперечення зі значенням місця та напрямку, наприклад: *away from*, *off*, *out*, *without* и т.п. [15, с. 987].

Аналіз значень цих слів дозволяє підтвердити теорію Р. Якобсона про те, що багатозначність базується на загальному значенні, чи інваріанті. У даному випадку лексичні одиниці, що досліджуються харак-

теризуються семантичною спільністю, що спирається на наявність компонента – негативне значення [11].

Той факт, що у значенні прийменника *out* міститься семантика заперечення, підтверджує наступна трансформація:

Its soldiers have gone out on dismounted patrols —> *Its soldiers didn't stay*

Негативна семантика прийменника *away from*, що також містить значення місця чи напрямку може бути виявлена у результаті трансформації наступного речення:

Tom went away from the door —> *Tom was not at the door.*)

Аналогічним чином можна виявити негативний зміст прийменника *off*: *He is off* —> *He is not in.*

Негативне значення цих речень визначається словами, в яких заперечення не є, за визначенням Е. Курилович, «головним» семантичним компонентом [5, с. 179]. Але це значення може бути виявлене шляхом синонімічних і антонімічних трансформацій.

У наступному реченні використовується дієслово *discharge*, синонімами якого виступають дієслова *send*, *carry or take away* [16, V. 1, p. 435], наприклад:

The specialist doesn't discharge you to a church basement. —> *The specialist doesn't send, or take you away to a church basement*

Негативне значення має також прийменник *without*, який поєднує додаткове значення заперечення с головним значенням способу дії, наприклад:

I cut it without a knife —> *I did not cut it with a knife.*

Треба зазначити, що у значенні заперечення прийменник *without* може використовуватися з дієсловами чуттєвого сприйняття, розумової та мовленнєвої діяльності та деякими іншими, наприклад:

– *I understood it without any difficulty.*

– *I answered her without any hesitation.*

Прийменник *without* може використовуватися для утворення негативних конструкцій з дієприкметником та іменником, які можуть виконувати як функцію головних і другорядних членів, так і вставних елементів, наприклад:

– *Don't touch my arms without feeling a prickly sensation* [18];

У даному прикладі елемент *without feeling a prickly sensation* виступає обставиною образу дії.

– *Without biochemistry, people would not know of their existence* [17]

У наведеному прикладі *Without biochemistry* виступає вставним елементом у реченні.

Як правило, слова, семантика яких включає заперечення як один із компонентів, мають у мові синоніми і антоніми, тому наявність заперечення у семантиці слова підтверджується за допомогою прийому підстановки або синонімічних і антонімічних замінів, наприклад: *You might make a wheeled robot with a video camera that can keep an eye on you house and sound the alarm in case an intruder enters, or make sure Fido doesn't steal goods from the kitchen counter* [18].

У наведеному прикладі дієслово *steal* має значення «усунення» об'єкта дії. Наявність у значенні дієслова *steal* негативного компонента можна підтвердити наступною трансформацією:

You might make a wheeled robot with a video camera that can keep an eye on you house and sound the alarm in case an intruder enters, or make sure Fido doesn't carry away goods from the kitchen counter [18].

Слова *out, off, away* у поєднанні з дієсловом *carry* виступають придієслівними прислівниковими частками. Разом з дієсловом вони утворюють єдину структурно-семантичну одиницю, що неділима на рівні членів речення, хоча другий елемент цієї одиниці, у більшій чи меншій мірі, зберігає прислівникову семантику. У цьому полягає їх відмінність від прислівників. Крім того, просторове значення прислівникової частки, на відміну від прислівника, завжди має самий загальний характер [9].

Категоріальне значення заперечення може виражатися контекстуально незалежно і контекстуально обумовлено, самостійно і у поєднанні з рядом інших лексичних і лексико-граматичних значень. М. А. Кулинич описує групу похідних слів, у семантиці яких заперечення поєднуються з категорією інтенсивності [4, с. 52-55]. Заперечення може виражатися у словах, що виступають засобами як посилення (інтенсифікації), наприклад: *unreservedly*, так і послаблення (деінтенсифікації) ознаки, наприклад: *unheard*.

Непряме заперечення містять деякі імперативні конструкції, де воно поєднується з умовним і допустовим значеннями, наприклад: *Had he come in time, nothing would have happened; wherever I go, I take this book with me*.

Спеціальні і компонентні засоби вираження категорії заперечення не можна визнати змістовно тотожними, оскільки вони характе-

ризуються різною концентрацією значення заперечення. Крім того, компонентні засоби, на відміну від спеціальних, об'єктивізують категорію заперечення у поєднанні з іншими категоріальними ознаками. У сфері лексичної семантики за ними традиційно закріпилося визначення «основні» і «неосновні» засоби вираження.

Деякі дослідники як мовні засоби об'єктивізації понятійної категорії заперечення розглядають слова і сполучення слів, наприклад: *few, if at all, hardly* як синоніми аналітичних номінацій з експліцитним запереченням: *few – not many; if at all – not enough; hardly – almost nothing*.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, компонентний, дефініційний і структурно-граматичний аналіз засобів і способів вираження заперечення у сучасній англійській мові дозволяє стверджувати, що категоріальне значення заперечення виражається значним за кількістю різнорівневих, спеціальних і компонентних, прямих та непрямих засобів вираження.

Водночас нами виявлено, що лише деякі з одиниць, що виражають категорію заперечення, мають усі ознаки, необхідні для експлікації категоріального значення заперечення. Інші ж мають додаткові ознаки, що не властиві власне запереченню. Це можуть бути окремі лексичні одиниці, що характеризуються особливостями семантичної структури (зокрема, поєднаністю значень, неоднозначністю і багатозначністю), а також вільні і стійкі словосполучення і синтаксичні конструкції.

Як було встановлено, крім категорії заперечення одиниці, що досліджувалися, можуть виражати інші семантичні категорії, а саме: предметність, час, простір, категорію істоти/неістоти, модальність, інтенсивність, а також ряд логіко-сміслових відношень, які в їх семантиці домінують над значенням заперечення. Крім того, нами виявлені випадки, коли заперечення виражено імпліцитно.

Перспективу дослідження вбачаємо у порівняльному аналізі засобів об'єктивізації категорії заперечення у сучасній англійській та українській мовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. М.: Наука, 1974. 167 с.
2. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. Л.: Наука, 1984. 133 с.
3. Карасик В. И. Язык и языковая личность. М.: Наука, 1987. 264 с.

4. Кулинич М. А. Функционально-семантическая категория отрицания в башкирском и немецком языках: дис. ... канд. филол. наук. Уфа, 1983. 175 с.
  5. Курилович Е. Опыт анализа одной относительно простой знаковой системы. Структурно-типологические исследования: сб. статей / ред. Т. Н. Молошная. М.: Изд-во АН СССР, 1962. С. 172-187.
  6. Озерова Н. Г. Средства выражения отрицания в русском и украинском языках. К.: Наукова думка, 1978. 214 с.
  7. Паславська А. Заперечення як мовна універсалія: принципи, параметри, функціонування. Львів: Видавн. центр Львів. ун-ту ім. І. Франка, 2005. 290 с.
  8. Перцова Н. Н. Формализация толкования слова. М.: Изд-во МГУ, 1988. 260 с.
  9. Почепцов Г. Г. Конструктивный анализ структуры предложения. Киев: Вища школа, 1971. 190 с.
  10. Щур Г. С. Теория поля в лингвистике. М.: Наука, 1974. 255 с.
  11. Якобсон Р. Избранные работы. М.: Прогресс, 1985. 455 с.
  12. Haegeman L. The Syntax of Negation. Cambridge University Press, 1995. [= Cambridge Studies in Linguistics 75]. 335 p.
  13. Horn L. A Natural History of Negation. Chicago and London: University of Chicago Press, 1989. 637 p.
  14. Jacobs J. Negation. Semantics: An International Handbook of Contemporary Research. Stechow A. v. and D. Wunderlich (Ed.). Berlin: de Gruyter, 1991. P. 560–596.
  15. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. London: Longman, 1987. 1779 p.
- СЛОВНИКИ:**
16. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Cambridge University Press, 1982. V. I. 544 p.; V. II 528 p.
- ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:**
17. The Economist. URL: www.economist.com.
  18. Newsweek. URL: <http://www.newsweek.com/2015/10/02/issue.html>.